

LA CRISI DEL 2008 COM A PUNT D'INFLEXIÓ

La crisi econòmica del 2008 suposa un punt d'inflexió profund en el panorama arquitectònic de Catalunya. Després d'una dècada marcada per la construcció massiva, la urban(al)ització exorbitant de sòl i l'especulació sense miraments, el sector s'atura de manera sobtada i es veu forçat a replantejar-se.

Molts despatxos han d'acomiarar treballadors. Els grans estudis miren d'aconseguir encàrrecs a l'estranger per mantenir el ritme de feina i els equips que havien consolidat. N'hi ha de més petits que han de tancar. I molts estudiants acaben la carrera i marxen directament a fora, vistes les pràcticament nul·les oportunitats que els ofereix el mercat local. També el Col·legi d'Arquitectes ha de reduir activitat, personal i nombre de subseus.

Amb aquest context, una bona part del sector intenta recuperar aquells valors socials de la pràctica urbanística i arquitectònica que en anys precedents havien estat deixats de banda. I és que la crisi econòmica del 2008 també fa evident una important crisi de valors.

No és casual que en aquells anys, fins i tot abans de la crisi, apareguin col·lectius que qüestionen el model imperant els darrers temps i que reivindiquen una altra manera de fer arquitectura, des de baix, comunitària, amb mirada de gènere i on la participació i la implicació d'una ciutadania empoderada siguin essencials: Straddle3 (1998), Col·lectiu Punt 6 (2004), El globus vermell (2009), Raons (2009), Lacol (2009), Equal Saree (2010), Voltes (2013), etc.

Ahora, des de la pràctica arquitectònica més convencional s'abandona el gest icònic i s'imposa una expressivitat que neix del «fer més amb menys» (allunyat del «less is more» miesià), de la precisió constructiva, de la sensibilitat material, de la gestió eficaç dels recursos (econòmics i energètics), de la relació contextual i de l'atenció als futurs usuaris.

NOVES POLÍTIQUES URBANES

Les polítiques urbanes impulsades per l'Ajuntament de Barcelona durant aquest període, especialment durant les dues legislatures amb alcaldia dels Comuns (2015-2023), s'han caracteritzat per promoure una ciutat més equitativa, accessible, diversa, sostenible i resilient.

El 2016 s'engega el primer Pla de Barris de la ciutat, amb l'objectiu de reduir desigualtats a través de l'actuació integral en les zones amb més déficits urbanístics i socials. La iniciativa fa de l'espai públic i els equipaments un veritable eix de transformació.

Ahora, s'impulsa el Pla pel Dret a l'Habitatge 2016-2025 per fer front a l'emergència en aquest àmbit. Així, s'incrementa el parc d'habitatge públic de lloguer i es facilita el desenvolupament de les cooperatives d'habitatge en cessió d'ús.

També es replanteja la mobilitat urbana: s'implanta la xarxa ortogonal de bus, s'impulsa la xarxa de carrils bici, s'urbanitzen eixos de vianants a la trama Cerdà i es creen superilles a diferents barris.

Finalment, es desenvolupa el «Pla del joc a l'espai públic» i s'aposta per la pacificació i la renaturalització de la ciutat: s'engega el programa «Protegim les escoles», es creen zones verdes amb més varietat d'espais i es transformen avingudes en connectors verds per garantir la continuïtat de la biodiversitat.

Per dur a terme molts d'aquests projectes es consulta a veïnes i veïns a través de processos participatius. Aquest important impuls de la participació ciutadana inclou la seva incorporació a l'esfera digital amb la creació, el 2016, del *decidim.barcelona*, la plataforma de participació en línia de l'Ajuntament. Això permet plantejar processos híbrids (presencials i virtuals) que faciliten la participació a molts més públics i garanteixen la transparència i la traçabilitat.

En definitiva, la crisi provoca un canvi de mirada que situa les persones al centre, com a subjectes actius en el «fer ciutat» i com a destinataris de polítiques urbanes adreçades al seu benestar.

RENATURALITZACIÓ URBANA ENFRONT DEL CANVI CLIMÀTIC

La temperatura mitjana mundial ja ha augmentat aproximadament 1,5°C respecte a l'era preindustrial. I el nivell mitjà del mar ha pujat prop de 20 cm des de principis del segle xx, amb un ritme que s'ha accelerat dels 2 mm/any fins als 4,5 mm/any en l'última dècada.

Mentrestant, a Barcelona l'efecte «illa de calor» (l'acumulació de calor de materials com l'asfalt o el formigó) provoca que la temperatura mitjana al centre de la ciutat sigui entre 2,5 i 7,0°C més alta que a la perifèria o en àmplies zones verdes.

Donades aquestes circumstàncies, Barcelona, una de les ciutats amb menys zones verdes d'Europa (no arriba als 7 m² de verd per habitant), ha desenvolupat el Pla Clima (2018), una de les línies prioritàries del qual és l'ampliació de la infraestructura verda: creació de més parcs i jardins, plantació d'arbres i espècies vegetals adaptades al «nou» clima mediterrani, impuls de les cobertes verdes, etc. Ahora, el Pla també ha impulsat l'obertura de refugis climàtics en equipaments públics i la construcció de dipòsits pluvials per mitigar el risc d'inundacions i aprofitar l'aigua recollida en el reg públic.

En aquest plànol-guia destaquem gairebé una quinzena de projectes d'espai públic, molts dels quals fan una aposta important per incrementar el verd i la biodiversitat. Altres, a més, són eixos verds que permeten connectar diferents parcs i jardins i que, a través seu, la biodiversitat s'estengui més fàcilment per tot l'àmbit urbà. Tot i això, també hem inclòs alguns projectes que, per la seva ubicació i context, aposten per augmentar la diversitat d'usos de l'espai públic, com els *skateparks*, o bé per posar en valor la història del lloc, com la plaça Comercial, davant del Born, o la rehabilitació de les bateries antiaèries.

RECUPERAR, REHABILITAR, REFORMAR I REUTILITZAR

La indústria de la construcció és una de les activitats amb més impacte ambiental del planeta: consumeix fins al 60% de totes les matèries primeres extretes de la Terra i és responsable del 23% de la contaminació de l'aire, del 40% de la contaminació de l'aigua potable i del 50% dels residus que acaben a l'abocador. Alhora, les dades sobre la irreversibilitat del canvi climàtic són aclaparadores. I mentre això succeeix (i segueix), la mundialització provoca l'homogeneïtzació de les ciutats, amb les mateixes botigues franquícia arreu i amb architectures iguals a cada racó del planeta.

El primer fenomen ens fa prendre consciència de la importància del fet constructiu i del seu impacte sobre un ecosistema terrestre ferit. El segon fa que ens preguntem qui som i d'on venim i ens empeny a la preservació del patrimoni construït com a testimoni del nostre passat.

Així, recuperar, reformar i reutilitzar edificis existents esdevé una opció imprescindible que permet no només reduir l'impacte ambiental i optimitzar els recursos, sinó també conservar un patrimoni arquitectònic rehabilitat, en tant que element essencial de la identitat dels barris.

En definitiva, apostar per la rehabilitació en lloc d'apostar per la nova construcció no és només una decisió tècnica o econòmica, sinó també ètica i ambiental. És una manera de repensar com habitem el món, tot mirant de respectar els límits del planeta i construint un futur més sostenible.

No és casual, doncs, que la selecció de projectes d'aquest plànol-guia n'inclougi una quinzena que són rehabilitacions d'antics edificis industrials, tallers, cooperatives obreres o mercats. És una tendència actual, en molts casos assumida tardanament per les administracions després d'anys de lluites i reivindicacions veïnals.

HABITATGES COOPERATIUS EN CESSIÓ D'ÚS

Aquest model neix per contribuir al dret a l'habitatge i es basa en l'organització col·lectiva per a proveir d'habitatge digne i a un preu assequible persones agrupades en cooperatives que, conjuntament, decideixen com volen (con)vivre i, per tant, a què haurà de respondre el projecte arquitectònic.

El model té dues característiques principals. D'una banda, la propietat col·lectiva dels habitatges a través de la cooperativa i, de l'altra, la cessió d'ús d'aquests habitatges a les sòcies de manera indefinida mitjançant el pagament d'una quota inicial i una altra per ús mensual. Així, alhora que s'evita l'especulació i s'impossibilita el lucre individual, també es facilita disposar d'un habitatge estable on desenvolupar un projecte de vida propi a llarg termini i arrel·lat al barri.

Per tant, és un model que, mitjançant l'autogestió —és a dir, la participació activa dels residents en la presa de decisions—, pretén incidir en la transformació social amb l'impuls d'una economia solidària i sostenible que posa al centre el benestar i la cura de les persones i el medi ambient i la relació amb el territori.

Arquitectònicament, els edificis d'habitatges cooperatius en cessió d'ús solen plantejar una distribució general que afavoreix les relacions entre els residents i acostumen a preveure tant espais comunitaris que complementen els habitatges (sales d'estada i joc, habitacions per a convidats, bugaderia, etc.) com espais destinats a entitats del barri. A més, sovint la innovació en el model d'habitatge es fusiona amb les innovacions constructives i arquitectòniques.

A Catalunya aquest model ha estat impulsat i desenvolupat des de principis del segle xxi per entitats com Sostre Cívic o La Dinamo a partir de referents de països com Dinamarca, Suïssa o Uruguai, on el model està molt estès.

TRES EXPOSICIONS PER DEFINIR EL PERÍODE

El període que retrata aquest plànol-guia queda emmarcat per tres exposicions —«Matèria sensible» (2010), «Vogadors» (2012) i «Els nous realistes» (2023)— que l'han explicat perfectament. Els seus títols ja contenen referències clares als principals elements que defineixen els arquitectes escollits i l'arquitectura del període: sensibles, realistes i que avancen sense oblidar el passat. Una arquitectura amb més seny que rauxa, amb més rigor que frivolitat.

Les dues primeres, «Matèria sensible» i «Vogadors», són concebudes encara sota l'efecte directe de la crisi econòmica, però ja són capaces d'intuir cap on es dirirà l'arquitectura en els anys posteriors. Totes dues mostren projectes de joves arquitectes catalans i balears que, ja des d'abans de l'esclet de la crisi, apostaven per unes actituds i una manera d'entendre i exercir la professió centrades en les persones, el lloc, les limitacions econòmiques i l'eficiència energètica. En aquest sentit, es podrien entendre com manifestos fundacionals d'una generació i d'un moment.

«Els nous realistes», en canvi, s'idea quan aquesta generació i aquesta manera de fer ja estan plenament assentades i en mostra una selecció més àmplia. És, per tant, un ampli compendi que actua de mirall per consolidar definitivament allò que les dues primeres exposicions van començar a intuir i que el temps ha acabat validant.

Matèria sensible: joves arquitectes catalans

- **Comissariat:** Pere Buil, Carlos Cámara i Joan Vitòria. 2010
- **Itineràncies:** Lisboa (2010), la Corunya (2010), Berlín (2011), Barcelona (2012)

Vogadors (Architectural Rowers. Catalan & Balearic Threads)

- **Comissariat:** Jordi Badia i Félix Arranz. 2012
- **Itineràncies:** Venècia (2012), Barcelona (2013), Tolosa de Llenguadoc (2013), Estrasburg (2014), Ljubljana (2014), Carcassona (2015)

Els nous realistes

- **Comissariat:** Carne Ribas i Joan Roig. 2023
- **Itineràncies:** Barcelona (2023)
- **Premi Ciutat de Barcelona 2023**

